

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYO-KÜLTÜREL ve DİNİ HAYATTAKİ ROLÜ

The Role Of Non-Governmental Organizations In Socio-Cultural And Religious Life

Dr. Yılmaz ARI

Diyanet İşleri Başkanlığı, İl Müftülüğü, Adıyaman/Türkiye

ORCID: 0000-0003-4529-7162

Cite As: Arı Y. (2021). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyo-Kültürel Ve Dini Hayattaki Rolü", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(49): 2004-2013.

ÖZET

Modern dünyada sivil toplum kuruluşlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Küreselleşme süreciyle beraber, bireyler günbegün daha çok iç içe yaşamak durumunda kalmaktadır. Kültürel bakımdan insanlar, birbirleriyle daha da yakınlaşmaya başlamıştır. Bu durum, sosyal yaşam alanlarında daha fazla organize ve örgütlü hale evrilen kolektif bir toplum yapısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu gerçek giderek sosyal yaşam alanlarında egemen olmaya başlamıştır. Günümüz dünyasında sivil toplum olgusu, değişik süreçlerden geçerek katılımcı demokratik sürecin seçkin bir ögesi durumuna gelmiştir. Batı dünyası, Sanayi Devrimi ile birlikte endüstriyel topluma geçiş sürecinde giderek önem kazanan sivil toplum kuruluşlarını ve sosyo-dini ve kültürel organizasyonlarını oluşturmaya başlamıştır. Bu örgütlü yapılar; demokratikleşme sürecinde yerine getirmesi beklenen toplumsal fonksiyonları icra etmek üzere planlanmıştır.

Batı toplumlarında değişik formatlarda teşekkül ettirilen bu gibi sosyo-dini ve kültürel yapıların; devlet, toplum ve başkaca sivil toplum kuruluşları ile (sivil toplum düşüncesi temelinde) müspet diyaloglar geliştirebilmişlerdir. Ülkemizde sivil toplum gerçeği, Avrupa Birliği katılım sürecinde gerçekleştirilen diyalogların ön plana çıkardığı ivmeyle ağırlığını ve etkinliğini gün geçtikçe daha fazla hissettiren bir sosyal realite olarak barizleşmeye başlamıştır. Tüm bu gerçeklikler karşısında, sivil toplum kuruluşlarının dinsel ve sosyal hayatta bir dizi etkilerinin bulunduğu ayrıca sosyo-kültürel açıdan da yerine getirmesi hedeflenen işlevlerinin önem arz ettiği bilinmektedir. Bu çalışmada sivil toplum, din ve kültür kavramları eşliğinde sivil toplum kuruluşunun ne'liği ve sosyo-dini ve kültürel hayattaki rolüne değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: STK, Sivil Toplum Kuruluşları, Toplum, Sosyo Dini Hayat, Din, Kültür.

ABSTRACT

The importance of non-governmental organizations in the modern world is increasing day by day. With the globalization process, individuals have to live more and more together day by day. Culturally, people started to get closer to each other. This situation paved the way for the formation of a collective social structure that evolved into more organized and organized social life areas. This fact has gradually started to dominate in social life areas. In today's world, the phenomenon of civil society has become an elite element of the participatory democratic process by going through different processes. With the Industrial Revolution, the Western world started to create non-governmental organizations and socio-religious and cultural organizations that became increasingly important in the transition to industrial society. These organized structures are planned to perform the social functions expected to be fulfilled in the democratization process.

Such socio-religious and cultural structures formed in different formats in Western societies; they were able to develop positive dialogues (on the basis of the idea of civil society) with the state, society and other non-governmental organizations. The reality of civil society in our country has become a social reality that makes its weight and effectiveness feel more and more day by day. The most important reason for this is the effective role of the dialogues in the European Union accession process. In the face of all these realities, it is known that non-governmental organizations have a number of effects in religious and social life, and that their functions that are intended to be fulfilled in socio-cultural terms are important. In this study, the nature of the non-governmental organization and its role in socio-religious and cultural life are mentioned, accompanied by the concepts of civil society, religion and culture.

Key words: NGO, Non-Governmental Organizations, Society, Socio-Religious Life, Religion, Culture.

1. GİRİŞ

Tarihsel açıdan geçmişte filozof Aristoteles'e değin uzanan sivil toplum mefhumu, dünya arzında şahit olunan sosyal değişim ve dönüşümlerle birlikte gelişim sergilemiştir. Günümüzde ise bu kavram toplumsal yaşamı neredeyse tüm cihetiyle etkileyen bir sosyal gerçeklik olarak toplumsal hayatımızda varlığını sürdürmektedir.

Toplum; bilindiği üzere sosyal olgular veya toplumsal kurumlardan teşekkül eden bir sistem ve sosyal bir yapıdır. Bu sistem aynı zamanda; sosyal yapı ve kurumların muhteviyatını, norm ve prensiplerini belirlediği bir çeşit sosyal ilişkiler yumağından oluşmaktadır (Bilgiseven, 1995: 99-100). Tarihsel süreç içerisinde hemen hemen bütün topluluklarda kimi farklı olay, medeniyet, kültür ve dinlerle irtibata geçmek suretiyle bünyesinde bir takım sosyo-dini, ekonomik, siyasi ve kültürel içeriğe dair yenilik ve kurumsal dönüşümler meydana gelebilmektedir (Sinanoğlu, 2008: 24). Zaten insanlık evreniyle ilintili günümüze değin yapılan

birçok sistemli bilimsel incelemeler; çeşitli ve çok veçheli âmillere bağlantılı olarak hemen hemen bütün toplumların bir nevi değişim, dönüşüm ve yenilik faaliyetine şahit olduğunu bize bildirmektedir (Turhan, 1969: 158; Günay, 1999: 10). Bu tarz toplumsal ve kültürel değişim, yenilik ve dönüşüm faaliyetleri ile açığa çıkan gerçek; bir toplumun kültür, din, ekonomik, hukuksal vb. gibi kurumsal yapı ve sosyal dünyasında ortaya çıkan ve gözlemlenebilir değişimlerdir (Bottomore, 1977: 313).

Toplum hayatında oluşan veya hissedilen kimi hizmet açıkları ya da halkın talep ettiği kimi hak ve isteklerin süregelen yönetsel sistemlerin yapılarında değişim meydana getirdiği hususu, sosyo-tarihi bir realitedir. Bu istek ve değişim taleplerinin bir yansıması olarak insanlık tarihine kazandırılan sivil toplum kuruluşları mefhumunun işlevsel bir mekanizma olarak; bu anlamda hatırı sayılır hizmetler görmeye ve fonksiyonlar icra etmeye başlamıştır. Bu bağlamda da sivil toplum kuruluşlarının mahallî, ulusal ve enternasyonal düzlemde; ehemmiyeti, niceliği-niteliği ve tanınması giderek artış göstermektedir.

Önemi hem nitel hem de nicel bakımdan gün be gün artan sivil toplum olgusu, demokratik bir yaşam kültürüne adapte olmanın, iktisadi anlamda kalkınmanın ve sosyal değişimin önemli bir aktörü olarak kabul görmektedir. Sivil toplum teşkilatları, muhtelif alanlarda gayret eden gönüllü örgütlerden sosyal hareketlere, düşünce kuruluşlarından dini alanda yardım eden derneklere, hükümet dışı oluşumlardan sendikal yapılara ve meslek odalarına kadar geniş bir hizmet ağını temsil etmektedir. Sivil toplumun işleyiş alanı yalnızca yerel ve ulusal değildir. Bölgesel ve küresel anlamda da bir özellik kazanmıştır. Küresel sivil toplum anlayışından bahsedebilmek mümkün bir hale gelmiştir (Keane, 2003; Çekin, 2013: 23).

Sivil toplum kuruluşları artık anılan anlam ve düzlemde oldukça büyük düzeyde bir sosyal ve ekonomik güçtür. Bu kuruluşların yaptığı hizmet, çalışma ve gördükleri işlevler daha çok toplumsal arenada bir hayli karşılık bulmakta ve derin yankı uyandırmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının çoğalması, çeşitlenerek yayılmasının altında birçok etken bulunmaktadır. Bunlar arasında kısaca şunları saymak mümkündür¹:

- ✓ Çok yönlü insani yardım ve hizmetler,
- ✓ Dini, sosyal ve kültürel hizmet alanında duyulan hizmet isteği,
- ✓ Bu hizmetler adına birey ve toplumdaki görülen çeşitlenen ve artan talepler,
- ✓ Refah artışı,
- ✓ Özelleştirme strateji ve politikaları,
- ✓ Demokrasinin yayılımı ile beraber meydana gelen bilgi-iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler,
- ✓ Teşkilatlanma maliyetindeki azalışlar...

Günümüzde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları; demokrasi, yurttaşlık, kamusal alan vb. kurumlarıyla beraber küreselleşme, çok kültürlülük, kimlik politikaları, milliyetçilik akımları, etnik çatışmalar ve ulus-devletle ilintili polemikler etrafında çoğu zaman gündeme gelebilmektedir. Tarihi gelişim süreci zarfında bu mefhum farklı dönemlerde değişik tanımlama faaliyetlerine konu olmuş, sivil toplum-devlet münasebeti birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından muhtelif formlarda incelemeye konu edilmiştir.

2. SİVİL TOPLUM KAVRAMININ NE'LİĞİ

Sivil toplum, Şerif Mardin'e göre Batı dünyasından politika ilgili mefhumlar içerisinden aldığımız ve ülkemizde sıklıkla kullandığımız ayrıca yanlış yaratan terimlerden birisidir. Bu kavramın zıddı kendisine göre, çoğu zaman sanıldığı gibi, askeri bir toplum düzeni değildir. Kavramın ana vurgusu aslında yaşanılması arzulanan bir şehir âdabıdır. Zıddı ise ancak gayr-ı medenî kavramı olabilecektir. Sivil toplum kavramındaki sivil kelimesinin kök manası esasında kentsel yaşamın beraberinde getirdiği zorunlu hak ve mükellefiyetleri tasvir eder. Bu detayı idrak etme serüveninde, adeta kentlilik âdabının sistematik hale getirilişi olan Justinien'in VI. Yüzyılda Corpus Juris Civilis'ini bir başlangıç noktası olarak alabiliriz. Bu yasal simge, erken Bizans ve Roma'da kentsel münasebetlerin sınırları dâhilinde oluşan bir yasalar düzeninin anlatımıdır. Batı Avrupa coğrafyasında, XII. asırdan başlayarak kentlerin tekrardan ehemmiyet kazanmaya başlamasıyla birlikte kent yaşam standart ve kurallarını tanzim eden Roma Hukuku yine kullanılmaya başlanmıştır. Lakin bu yeniden canlanan şehirselleşmenin kendi beraberinde getirdiği sivil esaslı konsept ve tatbikatlar, bu kez daha yeni bir dinamiği de ortaya çıkardı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarında Batı mütefekkirleri arasında bu sivil esaslı konseptin artık özgürlüklerden bahisle kullanılmaya başlandığı

¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2018, s. 4.

görülmektedir. Sivil toplum etrafında odaklanan felsefik ve tarihsel mefhumlar ise Marx ve Hegel'in kullanımlarında tebarüz etmiştir (Mardin, 2020: 9-10). Böylelikle bu kavramın:

- ✓ Bir “medenilik” ufuk ve anlayışıyla,
- ✓ Batı Avrupa coğrafyasının içtimaî kronolojik yaşamında oldukça mühim bir sosyal tarih seviyesiyle,
- ✓ Tarih felsefesi alanında bir tartışma ile alakalı olduğu görülüyor.

Son dönemlerde, sosyal medya, gazete, televizyon ve radyo gibi medya iletişim araçlarında, gündelik, siyasi, bireysel ve sosyal söylemlerde adına sıklıkla rastladığımız STK (sivil toplum kuruluşları) kavramı ile ilgili birçok ve farklı şekillerde tanımlama çabasına girilmiştir. Bu tanımlama çabalarına şu örnekleri verebiliriz:

- ✓ “Sivil toplum... Şiddet karşıtı, kendi kendine örgütlenen, kendi kendini değerlendiren ve yansıtan aynı zamanda hem birbirleriyle hem de onların eylemlerini “çerçeveleyen”, sınırlayan ve mümkün kılan devlet kurumlarıyla sürekli bir gerilim içerisinde olma eğiliminde bulunan yasal koruma altındaki devlet dışı kurumların karmaşık ve dinamik bir topluluğu hem tanımlayan hem de tasavvur eden bir ideal tip kategorisidir” (Kaya, 2008: 2).
- ✓ “Sivil Toplum, devlet ile ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye dönük bir kamusal tartışma alanı ve bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir” (Keyman, 2006: 15).
- ✓ “Sivil toplum, örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurullarla bağlı olan alanıdır... Sivil toplum özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlıktır” (Odabaşı, 2005: 45-46).
- ✓ “İnsanların ortak çıkarlarını artırmak için bir araya geldikleri aile, devlet ve piyasanın dışında kalan alan” (Yavuz ve Kaynar 2015: 188).

Sivil toplum kavramı etrafında teşekkül eden polemiklerin kronolojik verisini kadim Yunan'a kadar götürmek olasıdır (Özkul, 2017: 13). Sivil Toplum mefhumunun, tarihsel köken kodlarını Aristoteles'le yakaladığı söylenilebilir. Aristoteles'in beşeriyet için en cazip yönetim şekli olarak önerdiği “politike koinonia” hukuki kanunlar ile belirlenen normlar sistemi dâhilinde erkin ve özdeş vatandaşların politik toplumu olan polistir (Yıldız, 2004: 85). Bu konsept daha sonraları Societas Civilis olarak Latince'ye geçmiştir. Bu ifadenin en bariz ve ayırt edici niteliği siyasal toplum ya da devlet kurumundan ayrı oluşu ve de ona kontrast bir çeşit sivil toplumu betimlemiyor oluşudur. Sivil olan ile politik olanın henüz bir ayrımının yeşermediği bu algılayışta sivil toplum; politik toplum ve devlet ile eş manalı olarak kullanılmaktadır (Doğan, 2009: 32).

Bu kavramın günümüz dünyasında kazandığı işlevsel anlam açısından kullanım şekli ise Batı'da XII. yy. ile XIX. yy. zaman aralığında geçen süre zarfında yaşanan çok yönlü toplumsal değişim ve dönüşüm faaliyetlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıktığı söylenebilir (Kaya, 2008: 2). Şerif Mardin; feodal yapılı Batı toplumlarında XII. yy.'dan itibaren görülen kentsel yaşamın canlandığını, ticaret hayatının ve tarımsal alanlarda kullanılan aletlerin üretim faaliyetlerinin yaygınlık kazandığını belirtir (Mardin, 2020). Yaşanan bu canlanma sürecinde kentli bireyler, asil (soylu) sayılan sınıftan şunları talep etmişlerdir:

- ✓ Kentsel yaşam düzenine karışmamalarını,
- ✓ Kentlilerin öz savunma ve himaye birliklerini örgütleyebilmelerini,
- ✓ Hukuk kurallarının ve yasal standartların kent sınırları içerisinde ve kentlilerin belirlenimlerine göre işletilebilmesi,
- ✓ Kentlilerin kendi yargı sistemlerini oluşturabilmeleri ve mahkemelerini kurabilmeleri...

Şehir yaşamının baş aktörü kentli sınıf verdiği bu haklar mücadelesinde taleplerini elde etme konusunda başarılı olmuşlardır. Bu aşamada barizleşen kentsel erkinlikler, Batı dünyasının tarihi gelişimi noktasında oldukça önemli hususiyetlerinden birini oluşturmaktadır (Mardin, 2020: 10).

Marx için üretim; bir hayat şeklidir. Kişilerin yaşamlarını sergileyiş biçimi, kendilerinin ne olduklarını da açığa çıkarmaktadır. Yani bireylerin ne oldukları, neler ürettikleriyle olduğu kadar ne şekilde imal ettikleriyle de örtüşür. Bu üretim ise ancak popülasyon artışıyla ortaya çıkar. Sivil toplum konsepti, mülkiyetin Arkaik ve Ortaçağ halklarında imalat münasebetlerinin aşılması neticesinde tezahür etmiştir. İş bölümü/dayanışma mülkiyeti ortaya çıkarır ve fertlerin karşılıklı münasebetlerini ve toplumdaki çalışma alanını belirlemektedir. Bu iş bölümü komünal toplumlarda kimsenin belli bir çalışma alanına haiz olmadığı

ve istediği her sektörde şahsını yetiştirebildiği bir mana kazanmaktadır. Bu sebeple umumi imalatı halk düzeni belirlemektedir.

Bu bakımdan sivil toplum, XVIII. Yüzyılda; kent soylu sınıfının meydana getirdiği somut üretim münasebetleri sonucunda ortaya çıktı. Burjuva sınıfının oluşturduğu toplum, üretken güçlerin bilinen bir terakki süreci içerisinde, fertlerin maddi temaslarının bütünüdür. Bu sosyal kademenin seçkin hususiyeti ise sanayi ve ticaret alanındaki imalat münasebetlerinde ferdî mülkiyetin hakim olmasıdır (Marx ve Engels, 2013).

Batı'da boy gösteren toplumsal hayat düzeninde kentsel yaşam alanında tanınan bu anılan özgürlükler kapsamında oluşan haklar, süreç içerisinde gelişerek devamında burjuvazinin kuvvetlenmesi neticesinde sosyal sınıfların meydana çıkışına ve sivil toplum mefkuresinin daha hızlı ilerlemesine katkı sağlamıştır. Fransız Devrimi (1789-1799) olayı sürecinin bir yansıması olarak yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile bu gelişim süreci ivme kazanmıştır. Malum olduğu üzere bu devrimin beraberinde getirdiği kazanımlar ile devlet ve sivil toplum arasında inanç özgürlüğü, düşünme, konuşma, mülk edinme vb. gibi haklar, ferdî erkinlik adına vazgeçilemez oldukları bir bakıma tescillenmiştir (Kaya, 2008:3).

XIX. yüzyılın ilk dönemlerinden başlayarak sivil toplum mefhumu ile burjuvazinin (kentsoyluluk) erkinleşmesi ve feodal hâkimiyet kavrayışından uzaklaşma kastedilmekteydi. Kentsoyluluğun kâfi derecede kuvvetlenmesinden dolayı velayet ehli ile mutedil özgürlükçüler arasında zıtlıklar ortaya çıkmıştır. Bu karşıtlığın temelinde, birey istencine karşın, hiçbir idare şeklinin kâin olamayacağı tutumu hakimdi (Yılmaz, 2018: 253-254).

Günümüzde muhtelif kullanımları ve manalarıyla sivil toplum mefhumu, dünyanın birçok coğrafyasında komünist ve askeri otokratlığa karşıt olarak sürdürülen mücadeleler neticesinde epeyce popüler bir noktaya gelmiştir. Lakin bu konsept, hala ılımlı demokrasilerde belirsiz bir keyfiyeti tasvir etmektedir. Sivil toplum mefhumunun; Batı dünyasında, yönetsel ve iktisadi enstrümanların mantığı ile bir tehlike unsuru olduğu iddia edilse de varlığını sürdüren liberal demokratik düzenlerle beraber demokratik yaşamın potansiyel terakkisine katkı sunan bir gerçek olduğu düşünülmektedir. Bu gerçek ise modern toplumlarda, sivil toplumun ehemmiyetli olduğuna işaret etmektedir (Cohen ve Arato, 1994). Çünkü sivil toplum; kâr amacı gütmeyen ve üçüncü sektör olarak, toplumun bütün cihetlerini etrafıca niteleyen, özel ve kamu sektörlerini de içeren geniş anlamlı bir mefhum olarak görülmektedir.

Devlet yönetiminde yönlendirmeli olsun ya da olmasın sivil toplum; sosyal yapıya etki eden, ona ivme kazandıran, onu hareket ettiren ve dönüştüren oldukça etkili bir faktördür denilebilir (Talas, 2010: 73; Yılmaz, 2018: 254). Günümüz dünyasında yaygın olarak kullanılan manası ile sivil toplum olgusuna katkı sağlayan unsurları şöyle sıralamak mümkündür:

- ✓ Sanayi Devrimi süreci
- ✓ Bu süreçle beraber modern anlamda sosyal sınıfların oluşması
- ✓ Buna paralel olarak da siyasi otoritenin ele geçirilmesi veya paylaşımı kavgasının sivil toplum olgusuna ayrı bir boyut kazandırması
- ✓ İktisadi liberalizme paralel olarak siyasi liberalizmin gelişim kaydetmesi
- ✓ Toplumun değişik muhitlerine bu sayede bir teşkilatlanma imkanı sağlanması
- ✓ Genel oy kullanma hakkının yaygınlık arz etmesi
- ✓ Ulus-devlet sürecinin bir neticesi olarak vatandaşlık mefkuresinin gelişim kaydetmesi

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum öz varlığını birden fazla araç ile temsil edebilmektedir. STK diye kısaca kullanımı özümseven temsil araçlarından biri ve en önemlisi olan sivil toplum kuruluşları, toplumsal yaşam sahnesinin hemen hemen her alan ve biriminde faaliyet ve etkinlik düzenleyebilmektedir. Faaliyet, program, etkinlik ve icraat alanları oldukça geniş olan STK'ların etki alanları günümüzde neredeyse sınırsızdır denilebilir. Sivil toplum kuruluşlarının kimi değer ve hususiyetlerini önceleyerek birçok tanımlamalar yapılmıştır.

Bu arenada yapılan tanımlamaların hiçbiri yanlış olmamakla birlikte yapılan çoklu tanımlama karmaşasında kalmamak adına sivil toplum kuruluşları mefhumunun betimlemesini mümkün merteye geniş kapsamlı tutmak elzemdir. Bugün STK denince akla; dünyada STK olarak kabul edilen; vakıf, dernek, sendika,

işveren kuruluşları, konfederasyon, medya, kooperatif, profesyonel federasyonlar, meslek kuruluşları, odalar, özel/genel/yerel birlikler, odalar vb. gibi kuruluşlar akla gelmektedir.² Bir kurum, kuruluş ve yapının STK olarak sayılabilmesi için öncelikle devlet dışı bir yapı özelliğinin bulunması gerektiği gerçeği umumi tensip görmektedir. BM Ekonomi ve Sosyal Konseyi'nin sivil toplum kuruluşları ile ilgili yaptığı tanım şu şekildedir:

“Devletler arası mutabakat temeline dayalı olmayan, uluslar arası hükümet dışı örgüttür” (Yıkılmaz, 2003; 163).

Bu tür kuruluş ve yapılar devlet çatısı altında yer almayan hâsılı resmî (kamusal) arenanın dışında konumlanan, lakin siyasal yönetim ve iradeyi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilecek işlev ve fonksiyonellikte olan birer örgütlenme tipleridir. Bu yapıların en mühim hususiyeti ise devlet dışı yapı ve kuruluşlar olmalarıdır. Her ne kadar olması gereken durum böyle olsa bile; hükümetlerin kendilerine verdiği destekten dolayı kimi STK'ların gücü ve sayısı giderek artabilmektedir (Yıkılmaz, 2003; 166).

Günümüz sosyalitesinde kendilerini birer STK olarak niteleyen ve sahneye çıkan STK soslu kimi yapı ve kuruluşların aslında kamusal erk ile bir biçimde ilinti/münasebetli olduğu ve kimi zaman da finans desteklerini bir şekilde kamu desteği ile tedarik ettikleri bilinmektedir (Zengingönül, 2004: 199). Bu sebeple devlet erkine karşı rölâtif bir serazatlıktan söz etmek daha realist bir bakış açısı olacaktır. Netice olarak yasal sistem, sivil toplumların güvencesidir. Günümüzde de devlet ile sivil toplum nerdeyse birbirlerinin demokratikleşme vasıtası durumuna gelmişlerdir (Keane, 1994: 47; Karakuş, 2006: 23).

STK'lar, şeffaf, katılımcı ve demokratik toplum öngörüsünün biricik unsuru haline gelmişlerdir. Demokratik politika birikim ve kazanımının müşahhas endeksi siyasal katılımdır. Bu anlamda katılım tek başına rey verme hareketiyle yeterli olmamaktadır. Daha da önemli olanı ise muhtelif sivil toplum kuruluşlarının demokratik yaşam kültürüne aktif katılım sağlamalarıyla kendilerini ifade etmeleridir (Bal, 2002: 166).

Sivil toplum kuruluşları, piyasa hârici yapılanmalardır (İnsel, 2006). Bu gibi kuruluşlarda; her tür faaliyet ve çalışma alanında kâr gayesi güdülmemesi esastır. Öte yandan tanımlama faaliyeti yapılırken, sivil toplum kuruluşlarının yalnızca hükümet/iktidar erki dışında da konumlan dırılmamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde iktidar dışı yapı manasında non-govermental organisation (NGO) tabirinin yanı sıra ara sıra kâr gâyesi amaçlamayan kuruluş anlamında non-profit organisation (NPO) mefhumunun kullanıldığı bilinmektedir. Diğer taraftan hükümet konseptiyle yalnızca siyasal güç ve merkezî idare değil; yerinden idare kuruluşlarının da ifade edilmek istendiğini belirtmek gerekir (Özdemir, 2004; Karakuş, 2006).

Netice itibarıyla, sivil toplum kuruluşları için teşkilatlanma hakkı önemli olduğu kadar özgür ve baskı altında olmamak da oldukça önem arz etmektedir ve sadece hükümet erkine karşı değil siyasi partiler, iktisadi aktörler ve mevcut diğer sivil toplum kuruluşları karşısında da oranlı bir özgürlük isteği/beklentisi durumu da ön plana çıkmaktadır. Geniş manada sivil toplum kuruluşları; belli bir hedef, sarıh bir gâye, belirli bir düşünce ya da müspet bir kazanım çerçevesinde bir araya gelen bireylerin istekli, devlet gücünün iradesi dışında ve çoğulculuk prensibine göre, özerk olarak oluşturdukları teşkilatlanmalardır.

4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖZELLİKLERİ

Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- ✓ Kâr amacı taşımamak,
- ✓ Siyasal ve iktisadi aktörlerin güdümünde olmamak, kendilerinden bağımsız hareket etmek,
- ✓ Gönüllülük prensibine dayalı olmak,
- ✓ Esnek (bürokratik olmayan) bir yapı özelliğine hâiz olmak,
- ✓ Karar verme durumlarında ve tatbikatlarda müşareket tutumunu benimsemek,
- ✓ Bireylerin STK organizasyon ve faaliyetlerini benimsemelerini ve buna bağlı olarak katılım ve güçlenmeyi sağlamaya yoğunlaşmak,
- ✓ Strateji ve politikalarıyla kaim idareleri gâyeleri istikametinde etkileyebilmek,
- ✓ Güvenilirlik, açıklık, tutarlılık, saydamlık ve şeffaflık, hoşgörülülük, yardımseverlik vb. gibi hizmet ve görev anlayışına hâiz olmak gibi önemli değerleri benimsemek (Karakuş, 2006: 24; Bostancı, 2005: 55).

² T.C. Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2018, s. IX.

Böylelikle sivil toplum kuruluşlarının sosyal hayattaki konum ve fonksiyonları belirlenmiş olmaktadır. STK'lar; fertler ile devlet arasında, sivil toplum yararına çalışan ve hizmet üretmeye çalışan kuruluşlardır. En geniş anlamı ile sivil toplumdan neşet eden tüm demokratik oluşumlar ve birlikler de sivil toplum kuruluşudur. Kültür dernekleri, hobi cemiyetleri, spor kulüpleri, dini cemaatler, kültürel gruplar, yurttaş inisiyatifleri, vatandaş forumları, kooperatifler, mesleki birlikler, sendikalar, hemşeri dernekleri, çiftçi grupları, kent konseyleri, mahalle temsilcileri, kadın örgütleri, tüketici koruma örgütleri, alternatif kurumlar, çevreciler, hayvanları koruma örgütleri vb. oluşumlar sivil toplumun birer parçasıdır.

5. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DİNİ VE SOSYO-KÜLTÜREL HAYATTAKİ ROLÜ

Sivil toplum kuruluşları, toplumda sivil anlamda kimi belirli ilgi, amaç ve istek gruplarını temsil amacıyla bir araya gelen ve bilinçli organize olmuş kuruluşlardır. STK'lar, çalışma ve ilgi sahaları oldukça çeşitli olan teşkilatlanmalardır. Bu gibi kuruluşlar:

- ✓ Sosyo-kültürel hayat,
- ✓ Dinsel referanslı aktiviteler,
- ✓ Çevre,
- ✓ Kalkınma,
- ✓ Gelişme,
- ✓ Sağlık,
- ✓ Nüfus planlaması,
- ✓ İnsan hakları,
- ✓ Kadın hakları,
- ✓ Eğitim,
- ✓ Sosyal yardımlaşma,
- ✓ Barış vb. gibi birbirinden oldukça farklılık gösteren çeşitli sahalarda faaliyet göstermekte ve önemli işlevler görmektedirler (Sezik, 2019; 118-123) .

Sivil toplum kuruluşlarının çeşitliliği ve farklılıkları:

- ✓ Amaç ve hedeflerinde,
- ✓ Konularında,
- ✓ Keyfiyetlerinde,
- ✓ Perspektiflerinde,
- ✓ Faaliyet ve icraatlarında,
- ✓ Profesyonellik yönlerinde
- ✓ Ekonomik olanaklarında,
- ✓ İletişim teknik ve yöntemlerinde olmak üzere birçok boyut ve açıdan açığa çıkmaktadır (Karakuş, 2006: 25).

Sivil toplum kuruluşları, mahallî, millî ve enternasyonal düzeyde teşkilatlanabilirler. Hizmetlerini gönüllülük esasına dayalı olarak veya muayyen bir ücret karşılığında profesyonel bir şekilde icrâ edebilirler. Bunun yanı sıra düşünce üreten yapı, kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır. Yaygın bir faaliyet alanına sahip bu kuruluşların:

- ✓ Eğitim faaliyet ve hizmetleri,
- ✓ Sosyo-dini ve kültürel içerikli hizmetler,
- ✓ Kimi grupsal ahlaki değerler sistemine dayalı/bağlı aktiviteler,
- ✓ Doğrudan yardım veya kalkınma destekleri,
- ✓ Politika çözümlenmeleri,

- ✓ Teknik yardım ve danışmanlık,
- ✓ Savunma hizmetleri,
- ✓ Tanıtım ve farkındalık faaliyetleri,
- ✓ Sağlık alanları,
- ✓ Lobi faaliyetleri,
- ✓ Kamuoyunu bilgilendirme,
- ✓ Bağışçı ve gönüllü artırılması,
- ✓ Çevresel faaliyetler,
- ✓ Devlet mekanizmaları üzerinde baskı grupları oluşturmak,
- ✓ Araştırma ve değerlendirme vb. gibi etkin oldukları birçok alan bulunmaktadır (Özgen, Aydoğdu ve Yıldız, 2020: 107).

Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının en önemli işlevlerini; çevre, demokratikleşmenin ve kalkınma faaliyetlerinin desteklenmesinde görmek mümkündür. Mesela; elliye yakın ülkede şubesi bulunan ve Hollanda'da beynelmil bir merkeze sahip çevreci sivil toplum kuruluşu olan Greenpeace adlı kuruluşun dünya çapındaki çevre koruma ve duyarlılığı konusunda yaptığı lobi faaliyetleri ve gerçekleştirdiği eylemlerle uluslararası arenada birçok ülke ve yönetimleri bu gibi konularda etkin tedbirler almaya ikna edebilmiştir (Arslan, 2011: 247-257). Bu model örgütlenmeler, çevrenin muhafaza edilmesi ve temiz yaşam alanlarının korunarak devam ettirilmesi bağlamında bir dizi mutabakatın da akdedilmesine vesile olmuştur. Bu gibi aktivist bireylerden oluşan sivil toplum örgütlenmeleri, müteakip süreçlerde de yapılan anlaşmaların gereğinin yerine getirilmesini sağlamak ve başkaca nice faaliyetleri finanse etmek için gayret göstermektedirler.

Sivil toplum örgütlerinin en geniş katılımlı kategorilerinden birini de muhafazakâr sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Bu gruba dahil olan kuruluş ve yapılar, kendilerini millî ve mânevî değerlerle temellendirmektedirler. Toplumsal norm ve değerleri muhafaza etmek, aile kurumunu kuvvetlendirmek, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak, çok yönlü ananevî dinsel aktivite ve pratiklerin icrâsını sağlamak vb. çabalar, bu gibi kuruluşların başlıca çalışma alanları arasında yer almaktadır. Bu kategorik sınıflamaya dahil olan kuruluşlar zaman zaman yekdiğer kategorilere de geçişkenlik arz edebilmektedirler. Bu gibi kuruluş ve yapılar, mevcut toplumsal düzeni ve yapıyı korumaya odaklıdır (Sunar, 2018: 21).

Mevcudiyetini ve amacını İslami dinsel referanslarla izah eden kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu gibi kuruluşları da İslami STK'lar başlığı altında bir araya getirebiliriz. Bu tür organizasyonlar; toplumu İslam dininin referanslarından hareketle bilinçlendirmeyi, dini-sosyal ve kültürel yaşamda İslami değerlerin hayata aktarılmasını (pratize edilmesini) kendilerine temel amaç olarak seçmişlerdir. Bu gibi örgütler, başlıca önemli gördükleri faaliyetlerini de bu doğrultuda şekillendiren sivil toplum kuruluşlarıdır. Çeşitli tarikat ve cemaatsel temelli olan İslami yapılar da bu kategoride yer almakta ve bir bakıma bunlar muhafazakâr yapılar olarak da tanımlanabilirler. Fakat muhafazakâr sivil toplum kuruluşları ile bu grupta yer alan yapıları birbirinden ayıran en bariz unsur, örgütlerin amacını temellendirilmesinde başvurulan referans ve argümanlardır. Bu sınıf STK'ların en kadim ve en maruf örnekleri; İHH (İnsani Yardım Vakfı), İYC (İlim Yayma Cemiyeti), Mazlum-Der, Ensar Vakfı, AGD (Anadolu Gençlik Derneği) vb. gibi kuruluşlardır (Sunar, 2018: 21). Bu tür organizasyonların sosyal ve dinsel hayata sundukları başlıca katkıları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Kültürü muhafaza
- ✓ Geleneksel yapıları koruma
- ✓ Dini hayatın ihya edilmesi
- ✓ Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma faaliyetleri
- ✓ Cami, külliye, hamam, misafirhane, aş evi vb. yapıları yaptırma ve yaşatma
- ✓ Dinsel referanslı eğitim modellerini ihya
- ✓ Zekat, sadaka vb. yardımların toplanması ve koordineli bir şekilde dağıtımı

- ✓ Adak, şükür, akika vb. kurban organizasyonları
- ✓ Su kuyusu açma
- ✓ Katarakt ameliyatları yaptırma
- ✓ Gençliğe ulaşma ve gençlerin bu tür organizasyon faaliyetlerine katılımını sağlama
- ✓ Toplumun İslami yönden bilinçlendirilmesi
- ✓ Sosyal refah kuruluşu olarak işlev görmek

6. SONUÇ

Sivil toplum kuruluşları mefhumu üzerinde uzlaşa gören bir içeriksel ve anlamsal tanımlama henüz mevcut değildir. Başkaca alan ve kavramlar gibi normatif ve tarih dışı sayılamayan sivil toplum kavramı, tarihi süreç içerisinde anlamsal farklılıklar ve değişimler göstererek günümüze değin gelmiştir. Kavrama yüklenen manalar çeşitlilikten dolayı her ne kadar muğlak olsa da üzerinde uzlaşa sağlanan temel nokta sivil toplumun, devlet ile ilişkisi (devlet dışı erkinliği) üzerinden tanımlanışdır.

Sivil toplum hareketlerini tanımlama ve tasnif edebilme adına önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu gibi kuruluşların yasal statüsüne binaen; dernek, vakıf, kooperatif, sendika, parti vb. olarak isimlendirmek ve tasnif etmek mümkündür. Başka bir sınıflama türü de bu gibi kuruluş ve organizasyonların baskın hizmet ve faaliyet alanlarının türüne göre:

- ✓ Dayanışma
- ✓ Sosyal yardım
- ✓ Savunuculuk
- ✓ Din
- ✓ Mahalle
- ✓ Çocuk
- ✓ Gençlik
- ✓ Kadın
- ✓ Spor vb. gibi tasniflerdir.

Günümüz dünyasında bu iki tasnif yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu tasnifteki verilere göre sivil toplum kuruluşlarının; sosyal, kültürel, dinsel hayatta etkilerinin ve bu etkilerinin bireysel ve toplumsal yansımalarının görüleceği bilinen bir gerçektir. Bir başka tasnif ise organizasyonların çalışma türü ve şekline göre ideolojik, cemaatsel ve sosyal tabanlı olarak yapılan sınıflamadır. Bu sınıflamaya göre bir sosyal örgütün tipini kendisini var eden toplumsal dinamikler belirlemektedir. Ayrıca yapılan başkaca tasniflerde görüleceği üzere toplumların sosyal, kültürel ve dini hayatında sivil toplum örgütlerinin önemli etki ve katkıları bulunmaktadır. Örneğin:

- ✓ Hayırseverlik
- ✓ Taşeronluk
- ✓ Uzmanlık eksenli
- ✓ Savunuculuk
- ✓ Sosyalleşme odaklı
- ✓ Cemaatçi
- ✓ Hobi
- ✓ Çevreci-çevre güzelleştirmeci
- ✓ Himaye edici
- ✓ Sağlık alanına odaklı (sağlık savaşçıları)
- ✓ Siyasi düşünce odaklı

Görüldüğü üzere herbiri hayatın muhtelif alanına dokunan sivil toplum kuruluşlarının toplumdaki yansımalarının çok yönlü olacağı kesindir. Sosyal yaşamın renkli birer dinamiği olan bu gibi kuruluş ve organizasyonların toplumsal hayatın oldukça çeşitli ve dinamik mozağine etki ve katkılarının gün geçtikçe çeşitlenerek ve artarak devam edeceği realitesinden hareketle demokratik yaşam kültürü içerisinde birbirini ötelemeyen ve herbirinin yek diğerinin hizmetlerine saygı duyarak yaşam alanına sağladıkları katkı büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu gibi yapıların ve yaşadıkları değişim-dönüşüm serüveninin incelenmesi kayda değer bir çalışma olacaktır.

KAYNAKÇA

a. Raporlar

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2018). Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

Sunar, L. (2018). Türkiye’de İslami STK’ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi, Kurumsal Yönetim Akademisi Araştırma Raporları – 1, İstanbul: İlke İKED.

b. Eserler

Arslan, H. (2011). Bir “Doğrudan Eylem Hareketi” Olarak Greenpeace (Yeşil Barış), *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, s. 23, ss. 247-258.

Bal, H. (2002). *Kent Sosyolojisi*, Isparta: Fakülte Kitapevi.

Bilgiseven, K. A. (1995). *Genel Sosyoloji*, İstanbul: Filiz Kitapevi.

Bostancı, E. (2005). *Kadın Girişimcilik ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler ABD. İnsan Kaynakları ve Endüstriyel İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans Çalışması, İzmir: DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bottomore, T. B. (1977). *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Klavuz*, Ankara: Doğan Yay.

Cohen, J. L.; Arato, A. (1994). *Civil Society and Political Theory*. New York: Massachusetts Institute of Technology.

Çekin, A. (2013). *Batı’da ve Türkiye’de Sivil Toplum ve Din*, Marife, Yaz, ss. 23-43.

Doğan, İ. (2009). *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*, Ankara: Barış Platin Kitapevi.

Günay, Ü. (1999). *Toplumsal Değişme Tasavvuf Tarikatlar ve Türkiye*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

İnsel, A. (2006). *Sivil Toplum, STK’lar ve Gönüllülük*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Eğitim ve Araştırma Merkezi.

Karakuş, O. (2006). *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları*, Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, Ö. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşları Ve Kalkınma*, Ankara: Dernekler Dairesi Başkanlığı.

Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Çev. N. Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keane, J. (2003). *Global Civil Society*, Cambridge.

Keyman, E. F. (2006). *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde bir Vaha*, Ankara: STGM.

Mardin, Ş. (2020). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset- Makaleler 1*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Marx, K.; Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. (T. Ok ve O. Geridönmez, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Sezik, M. (2019). Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri ve Sorun Alanları, *Research Studies Anatolia Journal*, v. 2, i. 4. Pp. 118-125.

Sinanoğlu, F. A. (2008). Toplumsal Değişim ve Din, *Hikmet Yurdu*, Yıl:1, S.2, (Temmuz-Aralık) ss.23-29.

Talas, M. (2010). Çevre Bilinci Konusunda Sivil Toplum Örgütlerinin Önemi, *Zeitschrift für die Welt der Türken: Journal of World of Turks*, 2 (6), 71-80.

- Turhan, M. (1969). *Kültür Değişimleri*, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Odabaşı, F. (2005). *Sivil Toplum*, İstanbul: L&M Yayıncılık.
- Özdemir, S. (2004), Kâr Gütmeyen Kuruluşlar (KGK) ve Sosyal Refahın Sağlanması Artan Rolü, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayınları, ss. 129–161.
- Özgen, E. Aydoğdu, İ. ve Yıldız, E. (2020). Toplumsal Güven ve Sivil Toplum Kuruluşları: Eğitim, Sağlık, Çevre Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma. *KATÜ İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), ss. 101-118.
- Özkul, O. (2017). Demokratik Hakların Gelişmesinde Sivil Toplum Düşüncelerinin Katkısı, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C. 6, Y. 6, S. 14, ss. 11-24.
- Yavuz, C. ; Kaynar, İ. (2015). Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 4, s. 2, ss. 183-196.
- Yıldız, Özkan. (2004), Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk, *Sivil Toplum*, 2 (5), ss. 85-92
- Yıkılmaz, N. (2003). *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*, Haziran, İstanbul: Sosyal Araştırma Vakfı Yay.
- Yılmaz, M. (2018). Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları: Türkiye’de Bilgi Hizmetlerine Yönelik Oluşturulmuş STK’lar ve Bu Kuruluşlara Yönelik Bir Araştırma, *ZfWT*, Vol. 10 No. 1, ss. 249-272.
- Zengingönül, O. (2004). *Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde: Küreselleşme*, Ankara: Adres Yayınları.